

POMENSKE SKUPINE NEKAKOVSTNIH IZPELJANIH PRIDEVNIKOV

Nekakovostni izpeljani pridevniki imajo kot levoprilastkovni frazni členi podstavo v pomensko ustrezni desnoprilastkovni nepridevniški zvezi. Pomenska sistemizacija teh pridevniških besed je v bistvu popis njenih podstav, ki kažejo pomenska razmerja; kot samostojne pomenske skupine jih potrjuje tudi določeno in stalno mesto v levem prilastku.

The derivational bases of nonqualitative adjectives premodifying the head-word in a noun phrase are the semantically correspondent nonadjectival post-modifiers. The semantic systematization of these adjectives is essentially the list of their derivational bases in which the semantic relations are brought to the surface. The independence of the semantic sets is further demonstrated by their filling a defined and permanent slot in the premodifier.

1 Nekakovostni izpeljani pridevniki (Prid) so pomenska skupina pridevniških besed, ki se da določiti z nekaterimi pomenskimi, pomensko-skladenjskimi in oblikoslovnimi merili: 1. po njih se ne moremo vprašati z vprašalnico *kakšen*; 2. pretvorljivi so v desni prilastek z nepridevniško podstavo¹ (*lesena žlica* ← *žlica iz lesa*), ta pa ne izraža pomena obilnosti, podobnosti ali naklonskosti² (iz obravnave so torej izločeni tipi kot npr. *dekliški* ← *podoben dekletu*, *cankarjevski* ← *podoben Cankarju*, *solzav* ← *ki ima veliko solz*, *ubogljiv* ← *ki rad uboga*, *prenašalen* ← *ki se da prenašati*); 3. nimajo desnih določil in se ne stopnjujejo s prislovi, so torej frazno omejeni;³ 4. se ne stopnjujejo in 5. nimajo oblike določnosti. Tako definirano skupino pridevniških izpeljank pomensko lahko členimo s pretvorbo,⁴ nastale pomenske skupine pa se potrjujejo z me-

¹ Izraz podstava je iz besedotvorne teorije J. Toporišiča in pomeni »to, kar je bilo prvotno dano«, Slovenska slovnica, Maribor 1976 (dalje SS 1976), 114; o Toporišičevi besedotvorni teoriji gl. op. 6, kjer je navedena še druga literatura.

² Prim. J. Toporišič, SS 1976, 151, 153, kjer so v okviru tvorbe pridevniške besede predstavljene imenovane pomenske skupine.

³ Prim. A. Vidovič-Muha, Merila pomenske delitve nezaimenske pridevniške besede, Slavistična revija (dalje SR), 26, 1978, 253–276; ista, Pridevniške zaimenske besede, XV. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (dalje SSJLK), 1979, 65–97 — v obeh delih je frazna neomejenost uporabljena kot eno izmed meril pomenskega urejanja pridevniške besede.

⁴ Tvorba in pretvorba kot način jezikovnega razčlenjevanja je večkrat uporabljena v delih J. Toporišiča, npr. že v Slovenskem knjižnem jeziku (dalje SKJ) 2, Maribor 1966, kot metoda iskanja tvorjenkine podstave (kasnejši prvi algoritemski korak) v poglavju o besedotvorju, str. 95–106; v SS 1976 je

stom v levem prilastku.⁵ Kot pomensko razločevalno merilo se upošteva še možnost nadomeščanja, vprašalnica po prvostopenjski podstavni pretvorbi ter še nekatera, posebno z oblikoslovnega področja.

1.1 Pretvorba, temeljno pomensko razločevalno merilo, je pojmovana kot postopek, pri katerem se išče pomenska podstava pridevnika s spreminjanjem levega pridevniškega prilastka v pomensko ustrezni desni prilastek: *očetovo imetje* ← *imetje (od) očeta*; *ladijski prevoz* ← *prevoz z ladjo*; *hudourniško področje* ← *področje s hudourniki*; *čajna žlička* ← *žlička za čaj*; *počasna hoja* ← *hoja počasi*; *šivalni stroj* ← *stroj za šivanje*. Ta prva pretvorbena stopnja, kot osnovna uporabljana pri vseh obravnavanih pridevniki, je hkrati tudi prvi korak besedotvornega algoritma, t. i. govorna podstava.⁶ Vendar pa je za zadostno pomensko razvidnost potrebna še drugo- ali celotretjestopenjska pretvorba; zlasti predložni in brezpredložni sklon, v katerem je samostalni v prilastku, je navadno večpomenski:⁷ *avtobusna postaja* ← *postaja za avtobuse* ← *postaja za postajanje avtobusov* ← *postaja, na kateri postajajo avtobusi*; *moški kolektiv* ← *kolektiv (iz) moških* ← *kolektiv, sestavljen iz moških*; *doigalni mehanizem* ← *mehanizem za doiganje* ← *mehanizem, s katerim se doiga*; *očetovo posestvo* ← *posestvo (od) očeta* ← *posestvo, ki ga ima (v lasti) oče*. Včasih je ob glagolniškem jedru uporabljana še pretvorba, pri kateri pride do spremembe prilastkove (imenske) zveze v stavčno: *materino trpljenje* ← *trpljenje (od) matere* ← *mati trpi*; *ladijski prevoz* ← *prevoz z ladjo* ← *ladja prevozi/prevaža*.

tvorba in pretvorba uporabljana v poglavjih, npr. o pretvorbi glagolov oziroma pridevniških besed, ki izražajo stanje, 289, pretvorbi stavka v samostalniško frazo in obratno, 469, pretvorbi glagolske fraze, 473, pretvorbi pristavčnih fraz, 479, pretvorbi v zvezi z določanjem logičnega osebka, 477, pretvorbi v zvezi s prilastkom, povedkovim določilom, 469, 497, nominalizaciji odvisnikov, 365 idr.

⁵ Razporeditev osnovnih pridevniških pomenskih skupin v levem prilastku je predstavljena v SKJ 4, 1970, 175, kasneje tudi v SS 1976, 466. Zaporedje levo-prilastkovnih mest se je izkazalo kot temeljno pomensko odločevalno merilo delitve kakovostne (nezaimenske in zaimenske) pridevniške besede — o tem gl. v razpravah, cit. v op. 3.

⁶ J. Toporišič je v šestih algoritemskih korakih formaliziral besedotvorni postopek; uresničevanje definiranih navodil za posamezne korake pomeni postopno predelavo govorne podstave tvorjenke (prvi algoritemski korak) v tvorjenko (šesti korak). Šeststopenjsko algoritmičnost vseh besedotvornih vrst je J. Toporišič predstavil v svoji SS 1976, 114—124, ter v razpravah Besedotvorna teorija, SR 24, 1976, 163—177, in Teorija besedotvornega algoritma, SR 29, 1980, 141—151; zadnja razprava s tega področja pomeni bistveno dopolnilo navodil za posamezne korake — med drugim npr. natančno določa pojem slovnične lastnosti, prinaša nove ugotovitve v zvezi s premenami, z določitvijo naglasne moči morfemov in s tvorbo metatonijske tonemskosti formalizira tudi naglas.

⁷ Pomen predložnih sklonov je razviden v SS 1976, zlasti v poglavju o pomenu predložnih zvez, 360—361; prim. tudi F. Kopečný, Základy české skladby, Praha 1962, (dalje ZČS), 46—58.

Z osnovnim pretvorbenim postopkom postane razvidno pomensko razmerje med besedo, ki pridevnik tvori in besedo, ki jo tvorjeni pridevnik razvija — samostalniškimi jedrom. Pomensko so namreč neakovostni izpeljani pridevniki nosilci tega razmerja — v celoti jih lahko imenujemo razmerni pridevniki⁸ — in zato je nujno, da jih razčlenjujemo v okviru najmanjše možne levoprilastkovne samostalniške fraze. Pri analizi izhajam torej iz dejstva, da je pomen razmernega pridevnika odvisen od njegove podstavne besede, razvidne v pomensko ustrezni nepridevniški besedni zvezi (govorni podstavi), pa tudi od jedrnega samostalnika: njegov pomen lahko vpliva na izbor celotnih pridevniških pomenskih skupin v levem prilastku, npr. njegova povezanost ali nepovezanost s povedkom (gl. 1.3.2), hkrati pa tudi določa, katero od možnih razmerij, ki jih implicitno vsebuje tvorjeni pridevnik, se v zvezi z njim lahko uresniči.⁹ Tako npr. pridevnik *gozden* lahko izraža, da je kdo, kaj iz *gozda* (ali v *gozdu*) — *gozdni sadež*; v *gozdu* — *gozdna jasa*; (od) *gozda* — *gozdni čuvaj*; za *gozd* — *gozdno gnojivo*; *gozda* — *gozdno izkoriščanje*; v *gozdu* (v *gozd*) — *gozdna pot*¹⁰ ipd. Obliko podstavne besedne zveze določa torej jedrni samostalnik.

1.2 *Svojilni Prid* (S) — njihova prvostopenjska podstava je brezpredložni edninski ali needninski roditelj, pogovorno nadomestljiv s predložnim, in sicer s predlogom *od*:¹¹ *očetova hiša* ← *hiša* (od) *očeta*; *državna ustanova* ← *ustanova* (od) *države*; *kmečka zemlja* ← *zemlja*

⁸ V razpravi J. Toporišič, *Imenska določnost v slovenskem knjižnem jeziku*, SR 26, 1978, 287–304, imajo vrstni in svojilni pridevniki prav tako skupno ime, in sicer so to »odnosni«⁹ pridevniki.

⁹ S. Babić, *Sufiksna tvorba pridjeva u suvremenom hrvatskom ili srpskom književnim jeziku*, Zagreb 1966 (dalje STP), 83, ugotavlja, da »razložki med razmerji ne izhajajo toliko iz različnih pomenov razmernih pripon, ampak predvsem iz besede, ob kateri pridevnik stoji«. — A. V. Isačenko, *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka*, Bratislava 1954 (dalje GSRJa), 236: »Pridevniki, ki ne izražajo lastnosti predmeta neposredno, ampak posredno, s pomočjo povezave s kakim drugim predmetom ali pojavom, se imenujejo /.../ odnosni.« — O odvisnosti pomena besede od vsakokratne »jezikovne zveze«¹⁰ je v zadnjem času pisal pri nas J. Müller, XVI. SSJLK, Ljubljana 1980, 35–46, ko je skušal definirati osnovno pomensko enoto.

¹⁰ Prim. F. Kopečný, ZČS, 13, kjer je ob pridevniku *ribji* ugotovljena pretvorbena pomenska povezanost pridevniške podstave in njene jedrne besede. Pretvorbena ugotavljanje pomenov pridevniške besede in na osnovi tega razvrščanje priponskih obrazil v pomenske skupine je razvidno že v SKJ 2, 1966, 101–104.

¹¹ O svojilni rabi predloga *od* je v SS 1976, 360, rečeno, da je ta raba upravičena v primeru zloženega povedkovega določila, npr. *to je od našega očeta*; iz te zveze pa uhaja tudi drugam, npr. *to je od očeta*, kar je seveda pogovorno. Tudi v Slovarju slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ) III, Ljubljana 1979, 252, je svojilni pomen predloga *od* predstavljen samostojno (podpomen v okviru 8. pomena) s pogovornim ovrednotenjem.

(od) kmetov; šolski vrt ← vrt (od) šole; šivankino uho ← uho (od) šivanke; slovenski jezik ← jezik (od) Slovencev; učiteljsko delo ← delo (od) učiteljev.

Poleg prvostopenjske podstave veljajo za to skupino pridevnikov še naslednja merila: 1. nadomestljivi so z ustreznimi osebnimi svojilnimi zaimki, za 3. os. seveda: *očetovo posestvo* — *njegovo posestvo*; *državni kapital* — *njen kapital*; *šolski vrt* — *njen vrt*; 2. v levem prilastku imajo samostojno, eno samo, in sicer trinajsto frazno mesto (gl. razporeditev pomenskih skupin v levem prilastku na str. 00) — pred pomenskimi skupinami kakovostnih pridevnikov; svojilni pridevniki, motivirani s samostalniki, ki razločujejo kategorijo živosti, in z edninsko pretvorbno možnostjo, so lahko tudi na petnajstem fraznem mestu, se pravi za kakovostnimi pomenskimi skupinami¹² (*očetov lep lovski klobuk* — *lep očetov lovski klobuk*); 3. enako možnost imajo za vse skladenjske vloge (lastnost, ki jih veže s kakovostnimi pridevniki): *očetov klobuk* — *klobuk je očetov* — *klobuk sem našel očetov*; 4. število pretvorjenega samostalnika je edninsko ali needninsko:¹³ *tovarniško obzidje* ← *obzidje (od) tovarne*; *meščanska navada* ← *navada (od) meščanov*; *šolski vrt* ← *vrt (od) šole*; *levja kletka* ← *kletka (od) levov*; 6. ustreza jim vprašalnica *čigav*.¹⁴

Kot je bilo že iz primerov razvidno, zajemajo navedena merila poleg pridevnikov s priponskimi obrazili *-ov*, *-ev*, *-in* tudi pridevnike s pri-

¹² Vse pomenske skupine kakovostnih pridevnikov so v preglednici (na str. 36—37) zaznamovane z enim, in sicer 14. fraznim mestom. O rabi svojilnih pridevnikov samo za kakovostnimi prim. J. Toporišič, SKJ 4, 1970, 175: števniki, kazalni zaimki, svojilna pridevniška beseda, kakovostni pridevnik, vrstni ali določni pridevnik.

¹³ Edninska in needninska podstava je opažena v SKJ 2, 1966, 103, »lastnina posameznika«, »splošna lastnina ali pripadnost«. — Da se razbrati tudi iz SS 1956 (A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, J. Solar, Slovenska slovnica, Ljubljana 1956), 128, ko se za pripono *-ji*, ki da se »dodaja imenom oseb in pomeni splošno svojino«, navajata tudi *otročji* in *vražji*, pri pomenu svojina pa se poleg pripon *-ov*, *-ev*, *-in* navaja tudi *-ski*, kar se potrjuje z *otroški* in *delavski*.

¹⁴ Vprašalnica *čigav* je A. Janežiču, Slovenska slovnica, V Celovcu 1854, 26, tista pomenska oznaka, ki ločuje neakovostne pridevnike — pri njem imenovane svojilne — od kakovostnih. Enako vlogo ima ta vprašalnica v slovnica A. Breznika, Slovenska slovnica za srednje šole, Celovec 1916, 84, in Slovenska slovnica za srednje šole, Celje 1934, 88. Sele v drugi izdaji slovnice štirih avtorjev, v SS 1956, 117, se namesto teh svojilnih ločita svojilna in vrstna: »Primeri pod a) povedo, kakšen je samostalnik, primeri pod b), čigav je, primeri pod c), kateri ali katere vrste je.«

Pri prevrednotenem, strukturalnem pojmovanju besednih vrst, uveljavljenem v Toporišičevi SS 1976, dobijo vprašalnice drugačno vlogo — postanejo namreč eno izmed meril pomenskega besednovrstnega urejanja; *čigav* pomensko določa nezaimensko in zaimensko svojilnost, 255, 271.

ponskimi obrazili *-ski*, *-ški*, *-én*, *-an*, *-ji*, *-j*.¹⁵ Kljub naštetim skupnim lastnostim pa le ne gre za popolno pomensko enotnost svojilnih pridevnikov. S stališča možnosti uvrstitve v levi prilastek jih je mogoče deliti na prave in neprave svojilne.

1.2.1 Pravi svojilni Prid (Sp) so lahko le ob neglagolniškem samostalniku. Drugostopenjska pretvorba ima v povedku glagol *imeti*.

1.2.1.1 Lastninsko svojilni Prid (Sl). Povedkov glagol *imeti* v drugostopenjski pretvorbi izraža, da je kdo lastnik česa: *bratovo posestvo* ← *posestvo* (od) *brata* ← *brat* ima (*posедуje*) *posestvo*;¹⁶ *družbeno premoženje* ← *premoženje* (od) *družbe* ← *družba* ima *premoženje*; *občinska stavba* ← *stavba* (od) *občine* ← *občina* ima *stavbo*; tako še npr.: *učenčev zvezek*, *cerkvena zemlja*, *državni kapital*, *šolski prt*, *pehotno orožje*, *gosposka obleka*, *gimnazijski kabinet*, *laboratorijska oprema*, *filmski atelje*, *organizacijsko glasilo*.

1.2.1.2 Nelastninsko svojilne Prid (Snl) določajo drugi pomeni glagola *imeti*. Na podlagi različnih možnih pretvorb ločimo več podskupin.

1.2.1.2.1 Sestavno svojilni Prid (Ss). Povedkov glagol *imeti* izraža, da je kaj sestavni del, lastnost koga, česa:¹⁷ *ježeva bodica* ←

¹⁵ Takšen obseg pridevniško izražene svojilnosti je viden v Toporišičevi razpravi, cit. v op. 8. Svojilnost je določena s pomensko ustrezno pretvorbo, pri pridevniki na *-n-* z nasprotjem tipa *državen* (svojilni) — *državni* (vrstni), *cerkven* (svojilni) — *cerkveni* (vrstni); tudi v oceni Vincenoteve slovnice, SR 27, 1979, 493, omenja Toporišič možnost priponskega obrazila *-an*, *-én* pri svojilnih pridevniki; SS 1956, 128, prišteva med svojilnost izražajoče pripone poleg *-ov*, *-ev*, *-in* še *-ski* (*delavski*; na drugem mestu tudi *-ji*: *otročji*). — Morfologija slovenskega jezika, Bratislava 1966, navaja med skupino primerov, ki izražajo lastninski odnos, tudi takšne kot npr. *državno posestvo* (196) — kasneje, pri definiciji svojilnih pridevnikov, pa je navedeno, da se tvorijo samo iz imen oseb in živali s priponskimi obrazili *-ov*, *-in* (219). — Tudi A. V. Isačenko, GSRJa, 237—238, določa svojilne pridevnike s tvornostjo iz tistih samostalnikov, ki razločujejo kategorijo človeškosti oziroma živosti.

¹⁶ Različnopomenskost glagola *imeti*, razvidna v pretvorbah svojilnih pridevnikov, je bila preverjana s pomensko analizo tega glagola v SSKJ II, 1975, 26; primerjava glagola *imeti* je torej omejena le na primere oziroma pomene, ki so po predstavljeni metodi pretvorljivi v svojilni pridevnik; prvi pomen glagola *imeti* z zvezami kot *imel je tri konje* pretvarjamo v *njegovi trije konji*.

Posedovati kot sinonim za *imeti* v tem pomenu uporablja J. Toporišič.

¹⁷ A. V. Isačenko v razpravi *Das syntaktische Verhältnis der Bezeichnungen von Körperteilen im Deutschen*, Studia Grammatica V, Berlin 1965, 7—29, ločuje na osnovi pomena glagola *imeti* zveze kot *Peter hat einen Wagen* — *Peter hat ein Bein*. Analiza je omejena na samostalniška poimenovanja, ki razločujejo kategorijo zoološke živosti (cit. po razpravi Petr Pifha, *Existuje dativ posesivni?*, Slovo a slovesnost XXXII, 1971, 301—311); v SSKJ II, 26, je tej vrsti svojilnosti ustrezen 4. pomen glagola *imeti* z zvezami, npr. *zakon nima take določbe*, kar nam pomeni *zakon je del določbe* → *zakonska določba* (izraža, da je pri osebkku kaj kot njegova sestavina).

bodica (od) ježa ← *jež ima bodico* ← *bodica je del ježa*; *človekove roke* ← *roke (od) človeka* ← *človek ima roke* ← *roke so del človeka*; *perutna peresa* ← *peresa (od) peruti* ← *perut ima peresa* ← *peresa so del peruti*; *knjižni list* ← *list (od) knjige* ← *knjiga ima list* ← *list je del knjige*; *šivankino uho* ← *uho (od) šivanke* ← *šivanka ima uho* ← *uho je del šivanke*; tako še: *breskov cvet*, *orehova lupina*, *pljučno tkivo*, *plodni list*, *konjski hrbet*, *planetova površina*, *pištolna cev*, *diferencialno kolesje*, *osni ležaj*, *jedrska energija*, *kompozicijski element*, *pomenski odtenek*, *lasni koren*, *srčna kri*, *nožna mišica*, *zobna sklenina*, *osebna značilnost*, *bučno seme*, *čebulni list*, *čelna kost*, *jezična/jezikova konica*, *jagnjedov les*, *krogova ploskev*, *grajski stolp*, *hlevski zid*.

1.2.1.2.2 Razmerno svojilni Prid (Sr) izražajo s kom ali čim je z jedrom izraženi nosilec dejanja ali stanja povezan. Zanje je značilna variantna prvostopenjska podstava v svojilni dajalnik.¹⁸

1.2.1.2.2.1 Razmerno dejanjski Prid (Srd). Jedro navadno poimenuje nosilca dejanja; drugostopenjska pretvorba ima obliko glagolskega stavka — podstavni samostalni je v vlogi tožilniškega ali tudi dajalniškega predmeta, z glagolom povezano jedro pa se pretvori v zaimenski osebek in prehodni glagol v povedku: *gozdni čuvaj* ← *čuvaj (od) gozda* / *čuvaj gozdu* ← *kdor čuva gozd*; *hišni gospodar* ← *gospodar (od) hiše* / *gospodar hiši* ← *kdor gospodari hiši*; *otrokov učitelj* ← *učitelj (od) otroka* / *učitelj otroku* ← *kdor uči otroka*; *prijateljov znanec* ← *znanec (od) prijatelja* / *znanec prijatelju* ← *kdor (po)zna prijatelja*.

1.2.1.2.2.2 Razmerno stanjski Prid (Srs). Jedrni samostalni poimenuje nosilca stanja; drugostopenjska pretvorba ima v povedku glagol *imeti*: *očetov brat* ← *brat (od) očeta* / *očetu brat* ← *oče ima brata*; *Tonetova žena* ← *žena (od) Toneta* / *Tonetu žena* ← *Tone ima ženo*; tako še *sosedov sin*, *znančev nečak*, *hčerin sošolec*.¹⁹

¹⁸ Svojilni dajalnik je ena izmed pretvorbenih možnosti določene skupine svojilnih pridevnikov, t. i. razmerno svojilnih. S tem je torej določen obseg rabe svojilnega dajalnika, ki ga pri os. zaimkih navajata že SS 1956 in SKJ 2, 1967. — B. Pogorelec, Razvoj prostega stavka v slovenskem knjižnem jeziku, JIS XI, 1968, 145—150, ugotavlja različno pomenskost dajalnika v nekaterih slogovnih obdobjih slovenskega jezika, vendar ne s pretvorbno metodo, zato morda niso vsi primeri ustrezni (npr. Prešernovo *v samoti iz oči mi solza lije* — samo obglagolski dajalnik). Kot svojilni so obravnavani samo zaimenski dajalniki, čeprav so podstavne možnosti tudi za nezaimenske svojilne pridevnike. — T. Korošec, Slovenski dajalnik in nominalizacija dajalniških zvez, XII. SSJLK 1977, 59—67, na časopisnem gradivu pretvorbno razčlenjuje tudi svojilni pomen tega sklona, vendar prav tako le v okviru zaimkov.

¹⁹ V SSKJ II, 26, je pri glagolu *imeti* pomen stanjske svojilnosti prikazan v okviru 2. pomena kot eden izmed podpomenov (drugi oziroma zadnji za znamenjem /); *imeti brata* → **njegov brat*, *imeti ljubico* → **njegova ljubica*, *direktorja (že) imajo* → *njihov direktor*, *imeti tekmeca* → **njihov tekmeč*. Mož-

1.2.2 Nepravi svojilni Prid (Snp) so lahko samo ob izglagolskem pa tudi ob izpridevniškem samostalniku.

1.2.2.1 Nepravi svojilni dejanjski Prid (Snpd). Drugostopenjska podstava, ki ima obliko glagolskega stavka z motivirajočim samostalnikom kot osebkom, izraža, komu, čemu je jedrno dejanje pripisovano: *očetovo delo* ← *delo (od) očeta* ← *oče dela*; *gospodarski razvoj* ← *razvoj (od) gospodarstva* ← *gospodarstvo se razvija*; tako še: *blagajniško poslovanje*, *električni učinek*, *besedni pomen*, *cestni ovinek*, *kontrolni ukrep*, *nacionalni dvig*, *narodova last*, *sestrino trpljenje*, *gamsov skok*.

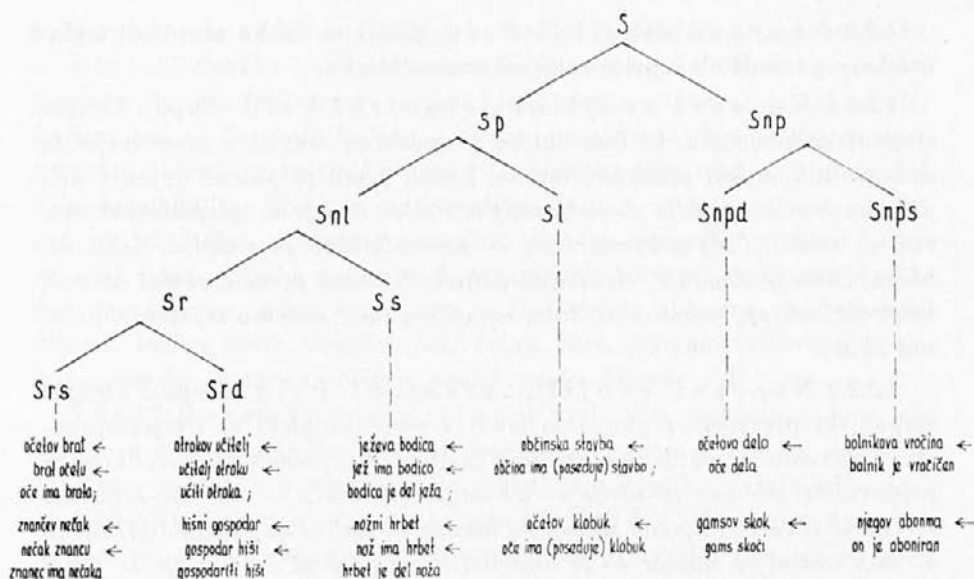
1.2.2.2 Nepravi svojilni stanjski Prid (Snps). Drugostopenjski pretvorbi z glagolom *imeti* v povedku sledi še tretjestopenjska z razvidnim stanjskim oziroma lastnostnim pomenom povedkovnega pridevnika: *očetove izkušnje* ← *izkušnje (od) očeta* ← *oče ima izkušnje* ← *oče je izkušen*; *njegov smisel za humor* ← *smisel za humor (od) njega* ← *ima smisel za humor* ← *je humorističen*; *fantovi dolgi lasje* ← *dolgi lasje (od) fanta* ← *fant ima dolge lase* ← *fant je dolgolas*; tako še: *ženin abonma*, *bolnikova vročina*, *voznikova prednost*, *naša moč*.²⁰

1.3 Vrstni Prid (V)²¹ uporabljajo glede na pravkar obravnavano skupino svojilnih kot pomensko razločevalna naslednja merila: 1. predvsem že v prvi stopnji različno pretvorbo s samostojnimi vprašalnici;

nost pretvorbe stavčnih zvez v imenske s svojilnim pridevnikom, kadar *imeti* izraža stanjsko svojilnost, zahteva popolno pomensko osamosvojitve te pomenske skupine; 2. pomen s prvim podpomenom je namreč pretvorbeno drugačen — vsaj v glavnem vezan na glagol *biti* v pomenu *obstajati*, npr. *te knjige nimam več* → *ta knjiga ni več pri meni*, *urednik ima dosti gradiva* → *pri uredniku je dosti gradiva* ipd. (2. pomen), *v trgovini imajo že prve češnje* → *v trgovini so prve češnje*, *pralnega praška imajo dovolj* → *pralnega praška je dovolj* ipd. (prvi podpomen). Seveda pretvorbeno ne spadajo sem zveze kot *imeti žiro račun*, *ženske imajo enake pravice kot moški* idr. Sinonimne zamene za kontrolo pomenov glagola *biti* predlaga J. Toporišič: *obstajati*, *nahajati se*, *imeti*, *dogajati se*, *znašati*.

²⁰ V SSKJ II, 26, se najdejo primeri z obravnavano pretvorbeno možnostjo v okviru 5. pomena glagola *imeti*, npr. *imeti skrbi* ← **njegove skrbi* → **je zaskrbljen*, *imeti podporo* ← **njegova podpora* → *je podpiran*. Če hočemo ohraniti pomen, moramo tako pretvarjati tudi zvezo takoj za pomensko razlago — *ima brado in brke* ← *njegova brada in brki* → *je bradat in brkat* (variantna pretvorbena možnost uvršča to zvezo med Ss — *njegova brada* ← *ima brado* → *brada je del njega*). Pretvorbena gredo sem tudi nekatere zveze iz 6. pomena, npr. *že prva — lase ima dolge in skodrane* ← *njegovi dolgi in skodrani lasje* → *je dolgolas in kodrolas/skodran*. V 5. pomen bi lahko uvrstili tudi nekatere zveze iz 2. pomena, npr. *imeti abonma* ← **njegov abonma* → *(on) je aboniran*, pa tudi, npr. *nimate vzrokov za jezo*, variantno (če jemljemo samostalni glagolniško) *imeti dokaze za kaj*.

²¹ Gl. op. 12, kjer je med drugim razvidno, da se izraz vrstni pridevnik pojavi v slovenski slovnici šele 1956. leta.

2. pretvorbno različne pomenske skupine imajo samostojna in nezamenljiva frazna mesta v levem prilastku; 3. pomensko odločujoče se lahko uveljavi kategorija števila; 4. imajo samostojno vprašalnico *kateri, ktere vrste*;²² 5. uporabljana metoda nadomeščanja ni mogoča.

Posamezne pomenske skupine vrstnih pridevnikov se ločijo po mestu v levem prilastku, začenši z objedno pomensko skupino, zaznamovano z ena (1).

1.3.1 Vrstni izsvojljeni Prid (Vizs) so v levem prilastku ob samostalniku: (*sevalni*) *rentgenski aparat* ← *aparat vrste Röntgen (ki seva)*. Prvostopenjska pretvorba je morda homonimna s svojlno pomensko skupino. Pomenskemu razmerju med jedrom in podstavno besedo bi lahko rekli izvorno.

1.3.1.1 Vrstni izimenski Prid so tvorjeni v glavnem iz lastnih imen s priponskimi obrazili *-ov, -ev, -in, -ski, -ški, -ji*. Druga pretvorbena stopnja izraža, da je kaj poimenovano a) po izumitelju: *papinov lonec* ← *lonec (od) Papina* ← *lonec, ki ga je izumil Papin*; tako še: *rentgenski aparat, glavberjeva sol, pitagorov izrek, blagajev volčnin* idr., in b) po tipični lastnosti koga, česa, po podobnosti komu, čemu: *ahilova peta* → *peta (od) Ahila* → *peta, značilna za Ahila*; tako še: *avgijev hlev, ariadnina nit, sizifovo delo, marijini laski*²³ idr.

²² V pomensko razločevalni vlogi obe vprašalnici v SS 1976, 117.

1.3.1.2 Vrstni splošni izsvojlilni Prid zajemajo tisto skupino pretvorbeno homonimnih pridevnikov, ki se pojavljajo v stavčni strukturi kot prilastek tožilniškega predmeta takrat, kadar imamo v stavku tudi svojlilni dajalnik. Pretvorba povedkove zveze v imensko daje videz kopičenja svojlilnosti v levem prilastku: (*Ukradli so*) (*mi*) *očetovo uro* → (*njihova kraja*) (*moje*) *očetove ure*. Drugostopenjska (globinska) pretvorba izkazuje vrstni pomen drugega pridevnika: → *kraja ure, ki sem jo imel od očeta / ki jo je dal oče meni*; stavčna varianta: *Ukradli so mi uro, ki...*²⁴

Če v stavku nimamo svojlilnega dajalnika, je tovrstna pretvorba mogoča pri vseh pridevniki, tvorjenih iz samostalnikov, ki poznajo kategorijo človeškosti, vendar pa le kot pomenska varianta svojlilne pridevniške pretvorbe: *Vedno nosi očetovo uro* ← *uro (od) očeta / uro, ki mu jo je dal oče*.

1.3.2 Vrstni jedrno variantni Prid (Vjv) so druga velika skupina v levem prilastku z nekaj podskupinami. Njihova možnost uvrstitve v levi prilastek je odvisna od glagolniškosti oziroma neglagolniškosti jedra (*ladijski prevoz, gugalni stol*).

1.3.2.1 Vrstni neglagolniško jedrni Prid (Vngj) posredno ali neposredno izražajo dejanje, ki ga lahko opravlja z jedrom poimenovani predmet. Prvostopenjska pretvorba ima obliko predložnega tožilnika, njena vprašalnica pa je *za koga, kaj*: *II = 2 — 4: (ljubljsko)*

²³ Pri teh primerih gre še za pravopisno vprašanje. V predlogu za nov slovenski pravopis (J. Toporišič, J. Rigler, Komentar k pravilom slovenskega pravopisa, SR 25, 1977, 88, 105) je rešitev deloma kompromisna: ti pridevniki se kot vrstni pišejo z malo začetnico in fonetično le, če ne poimenujejo zakonov in teorij, oziroma če ne gre za »nekatero frazeologeme iz kulturne tematike« (88); tako ostajajo kljub vrstnemu pomenu pisani z veliko začetnico in originalno primeri kot Ahilova peta, Avgijev hlev idr. Pravopisna rešitev je v nasprotju s stališčem J. Toporišiča, objavljenem v SR 19, 1971, 74, kjer je rečeno: »Kakor je torej prav *blažev žegen* ali *marijini laski*, je prav tudi *avgijev hlev* ali *ariadnina nit*.« SSKJ ohranja tudi v primeru vrstnosti v glavnem veliko začetnico in nefonetični zapis, npr. Glauberjeva sol, SSKJ I, 690, Papinov lonec, SSKJ III, 522 idr.

²⁴ Petr Pítha v razpravi *Existuje dativ posesívni?*, Slovo a slovesnost XXXII, 1971, 301—311 omenja, da gre v primerih kot *Peter zerbrach mir Mutters Vase* ali v češki povedi *Kdybys umyla moje podlahy pani Šulcové, tak bych ti umyla i její okna* — za hkratno obstajanje cele vrste svojlilnih odnosov v povedi. Obravnavana pretvorba dokazuje, da je kopičenje svojlilnosti samo navidezno in da je v levem prilastku svojlilnost izražena samo enkrat. O večstopenjski svojlilnosti, vendar ne samo v okviru levega prilastka, bi lahko govorili v primerih kot *učitelj (mojega otroka)* — *učitelj (otroka)* (*otrok od mene*) — *otrokov učitelj* — *moj otrok*. Hierarhičnost svojlilnosti se v pretvorbi potrjuje z dejstvom, da je zloženi samostalniški prilastek enkrat jedro zveze s svojlilnim pridevnikom — *moj otrok*, drugič pa prilastek — *otrokov učitelj*.

šolsko hokejsko vadbeno igrišče ← igrišče za vajo za igranje hokeja za uporabo šoli (v Ljubljani) — prim. preglednici na str. 36—37.

1.3.2.1.1 Vrstni namembni Prid (Vn) so na drugem mestu v levem prilastku (2). Tvorijo jih v glavnem glagoli s priponskimi obrazili *-alen, -ilen, -iven, -en, -(a)tiven*.²⁵ Podstava ima obliko prilastkovega odvisnika z neprehodnim glagolom v povedku: *dvigalni mehanizem* ← *mehanizem, s katerim se dviga*; *šivalni stroj* ← *stroj, s katerim se šiva*; tako še: *drgalna krtača, gugalni stol, brizgalna cev, dihalna mišica, dovajalni kanal, bajalna palica, dojemalni organ, črpalna naprava, česalni glavnik, drsalni čepolji, lupilni/gladilni/nakladalni/pralni/navijalni stroj, gnojilna raztopina, debelilna kura, celilno mazilo, glušilna naprava, mehčalno sredstvo, ločitveni razlog, meritvena ekipa, fiksirni obroč, izobčitveni postopek, maskirna obleka, lupilni nož, določilni element*.

1.3.2.1.2 Vrstni posredno namembni Prid (Vpn) imajo podstavni samostalniki v tožilniku s predlogom za (*nogometni* — za *nogomet*) — dejanje je razvidno v drugostopenjski pretvorbi, kjer postane prvotni predmet prilastek glagolnika (za *igranje nogometa*). S stališča razvrstitve v levem prilastku sta mogoči dve podskupini, t. i. nehomonimna in homonimna.

1.3.2.1.2.1 Vrstni posredno namembni nehomonimni Prid (Vpnnh) so v levem prilastku na tretjem mestu (3). Ti pridevniki niso homonimni s svojilno pomensko skupino.²⁶ Tvorjeni so navadno iz glagolnikov oziroma samostalnikov, ki so povezani z glagolskim dejanjem: *nogometno igrišče* ← *igrišče za nogomet* ← *igrišče za igranje nogometa* / *na katerem se igra nogomet*; *filmska kamera* ← *kamera za film(anje)* ← *kamera, s katero se filma*; *informacijsko gradivo* ← *gradivo za informacije* ← *gradivo, s katerim se informira*; *analitični postopek* ← *postopek za analizo* ← *postopek, s katerim se analizira*; tako še: *anketni list, cenzurni urad, delovni prostor, dostavno vozilo, fabulativni dar, finančni prostor, gradbeni les, komandni kader, kontrolni pregled, kreditni pogoji*.

1.3.2.1.2.2 Vrstni posredno namembni homonimni (Vpnh) so na četrtem mestu v levem prilastku (4). So homonimni s svojilno pomensko skupino. Tvorjeni so iz neglagolniških samostalnikov in imajo možnost tretjestopenjske pretvorbe v prilastkov odvisnik: *šolsko*

²⁵ Prim. posebno skupino v SS 1976, 152—153, kjer so pri pomenu »uporabnost ali namenjenost« našteta prav ta obrazila.

²⁶ Obravnavana pomenska skupina ima torej dvojno pretvorbno možnost in zato seveda tudi možnost dvojne uvrstitve v levem prilastku: *levoja kletka* → *kletka (od) levov* / *za bivanje levov*.

igrišče ← *igrišče za šolo* ← *igrišče za uporabljanje šoli* ← *igrišče, ki ga uporablja šola*; *konjski hlev* ← *hlev za konje* ← *hlev za bivanje konj* ← *hlev, v katerem bivajo konji*; tako še: *aranžerska šola*, *cevna pločevina*, *čajna žlička*, *levja kletka*, *pasja uta*, *gasilski avto*, *gospodinjski aparat*, *damski krojač*, *dimni kanal*, *jedilna shramba*, *čebulno seme*, *glasbena šola*, *kabineto pohištvo*.

1.3.2.2 Vrstni *glagolniško* jedrni Prid (Vgj) določajo sredstvo in predmet dejanja, ki ga izraža jedrni glagolnik: II = 2' — 3': (rečni) *tovorni ladijski prevoz* ← *prevoz z ladjo tovara (po reki)*. Združujejo torej dve pomenski skupini.

1.3.2.2.1 Vrstni *sredstveni* Prid (Vs) ali Prid sredstva zavzemajo drugo mesto v levem prilastku (2'). So iz predložnega orodnika,²⁷ ta pa iz glagolskega stavka, v katerem je podstava pridevnika osebek: *ladijski prevoz* ← *prevoz z ladjo* ← *ladja prevaž*; *mikroskopski pregled* ← *pregled z mikroskopom* ← *mikroskop pregleda*; tako še: *magnetni zapis*, *lesna trgovina*, *instrumentalni koncert*, *imenska označba*. Vprašalnica po prvostopenjski pretvorbi je *s pomočjo česa, s čim*.²⁸

1.3.2.2.2 Vrstni *predmetni* Prid (Vp) zavzemajo tretje mesto v levem prilastku (3'). Podstava je brezpredložni rodilnik, nastal iz tožilniškega predmeta: *tovorni prevoz* ← *prevoz tovara* ← *prevažati tovor*; tako še *gozdni nadzor*, *osebna kontrola*, *družbena zaščita*. Vprašalnica je *koga, kaj*.

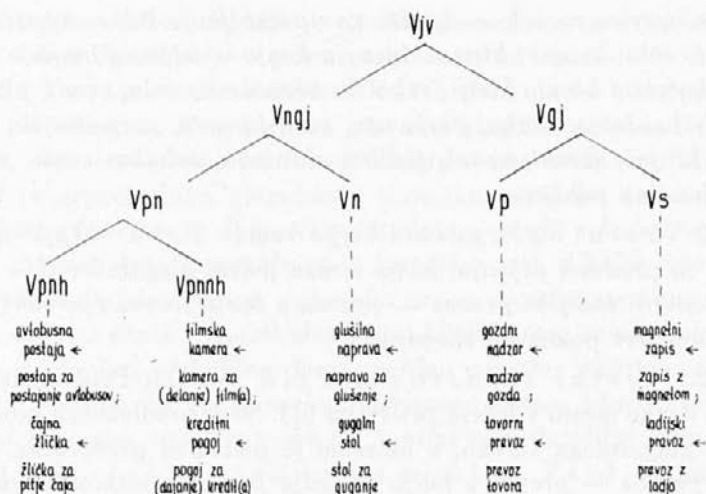
1.3.3 Vrstni *izprisllovni* Prid₁ (Vizp₁) so tretja velika skupina v levem prilastku s podskupinami, tj. III = 5–9: (*tribunsko*) *lanškoletno* »*švicarsko*« *zimsko ljubljansko igrišče* ← *igrišče v Ljubljani v zimi* »*iz Švice*« (*s tribunami*). Vsi so tvorjeni iz prislovnega določila, ki ima obliko predložnega samostalnika.

1.3.3.1 Vrstni Prid *smeri* delovanja (Vsd) so na petem mestu levega prilastka (5). Samostalniško jedro določajo glede na smer razraščanja; vezani so torej na glagolniške oziroma lastnostne samostalnike. Preko pojmovnih samostalnikov so tvorjeni iz mernih pridevnikov.²⁹ So iz predložnega tožilnika v vlogi prislovnega določila kraja:

²⁷ V SS 1976, 250, so kot orodniški neujemalni prilastek navedeni primeri, ki prav tako kažejo na pomen sredstva glagolskega dejanja, npr. *polnjenje z vinom* → **vinsko polnjenje*, *seznanitev z gradivom* → **gradivna seznanitev*.

²⁸ V SS 1976, 492, je obravnavano v okviru prislovnega določila načina tudi prislovno določilo sredstva orodja, za katero je uporabljana poleg vprašalnice »*kako*« tudi vprašalnica »*s čim*«.

²⁹ Prim. v op. 3 cit. razpravi, kjer je bila natančneje predstavljena skupina mernih pridevnikov. Vprašalnično so bili določeni že v SS 1976, 253, 273.

debelinski prirastek ← *prirastek v debelino*; tako še: *dolžinsko raztezanje*, *globinska razsežnost*. Vprašalnica po pretvorbi je *kam*.³⁰

1.3.3.2 Vrstni Prid *okoliščin* (Vo) določajo jedro glede na obstajanje ali izvor.

1.3.3.2.1 Vrstni Prid *nahajanja, obstajanja* (Vob) izražajo krajevnost ali časovnost, nastajajo pa s pretvorbo iz mestniškega prislovnega določila. Pridevniki iz prislovov, npr. *tamkajšnji*, *prejšnji*, *očerašnji* so zaradi samostojnega mesta v levem prilastku obravnavani kot samostojna pomenska skupina (gl. 1.3.5).

1.3.3.2.1.1 Vrstni *krajevni* Prid *nahajanja, obstajanja* (Vobk) so na šestem mestu (6) levega prilastka: *alpsko rastlinstvo* ← *rastlinstvo v Alpah* ← *rastlinstvo, ki je v Alpah*; *dunajske gostilne* ← *gostilne na Dunaju* ← *gostilne, ki so na Dunaju*; tako še: *kraški izvir*, *gorske živali*, *morski promet*, *globinska kamnina*, *močvirska ptica*, *klubsko življenje*, *laboratorijski poskus*, *ladijski kuhar*, *gledališki igralec*, *industrijski delavec*, *blagajniški prejemek*, *končna reakcija*, *gozdni nadzornik*, *prilastkov odvisnik*, *hišni gospodar*, *bočna lega*. Vprašalnica po pretvorbi je *kje*.³¹

³⁰ V SS 1976, 489, je vprašalnica »kam« uporabljena za vpraševanje po cilju dogajanja pri prislovnem določilu kraja. Tako že v SKJ 3, 1968, 170, pri predlogu.

³¹ V SS 1976, 489, je »kje, na katerem mestu« uporabljan za določanje mesta dogajanja pri prislovnem določilu kraja. Tako že v SKJ 3, 1968, 170, pri predlogu.

1.3.3.2.1.2 Vrstni časovni Prid nahajanja, obstajanja (Vobč) so na sedmem mestu levega prilastka (7). Podstava izraža časovnost obstajanja (*igrišče v zimi*), lahko tudi v obliki prilastkovega odvisnika; *zimsko igrišče* ← *igrišče v zimi* ← *igrišče, ki je v zimi*; tako še: *aprilski sejem, jesenski dež, avgustovska vročina*. Vprašalnica po pretvorbi je *kdaj*.³²

1.3.3.2.2 Vrstni izhodiščni Prid (Vi) izražajo krajevno ali časovno izhodišče; so iz rodilniškega prislovnega določila.

1.3.3.2.2.1 Vrstni krajevni izhodiščni Prid (Vik) so na osmem mestu levega prilastka (8). Podstavna predložna zveza izraža kraj, okolje, iz katerega kdo, kaj izhaja,³³ predložna zveza sama je iz prilastkovega odvisnika: *bavarsko pivo* ← *pivo z Bavarske* ← *pivo, ki je z Bavarske*; *idrijska čipka* ← *čipka iz Idrije* ← *čipka, ki je iz Idrije*; tako še: *češki porcelan, močvirska megla, japonski avtomobili*. Vprašalnica po podstavi je *od kod, od kje*.³⁴

1.3.3.2.2.2 Vrstni časovni izhodiščni Prid (Vič) so na devetem mestu v levem prilastku (9). Pretvorbeni rodilnik izraža čas, iz katerega kdo, kaj izhaja.³⁵ Drugostopenjska pretvorba je prilastkov odvisnik z motivirajočo besedo v vlogi prislovnega določila časovnega izvora: *srednjeveška plastika* ← *plastika iz srednjega veka* ← *plastika, ki je narejena v srednjem veku*; *mladostni spomin* ← *spomin iz mladosti* ← *spomin, ki je iz mladosti*; tako še: *baročni kip, romanska cerkev*. Vprašalnica po podstavi je *iz katerega časa*.³⁶

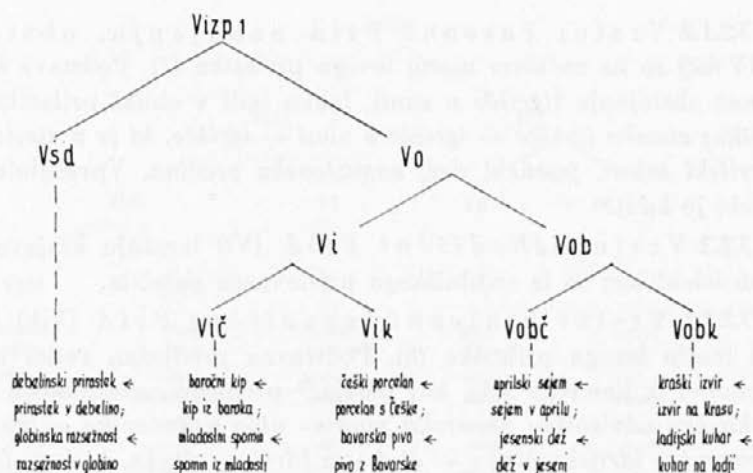
³² Vprašalnica »kdaj itd.« je uporabljana za določanje prislovnega določila časa v SS 1956, 292. — Med drugimi vprašalnici jo za časovno prislovno določilo (*kako dolgo, odklej, doklej, kolikokrat*) navaja A. Breznik že v svoji prvi slovnici 1916, 252. — SS 1976, 490, ima vprašalnico *kdaj* pri pomenu »trenutek (obdobje) časa«; loči še mejne časovne, posebej pa še »količino časa« (491).

³³ Pomen krajevnega izvora je predstavljen v SKJ 3, 1968, 170, v poglavju o predlogih — vprašalnica *od kod*. — V SSKJ II, 1975, 82, je pri predlogu *iz* s to pretvorbo razumljiv 2. pomen, zlasti primeri pod znamenjem b) *brazilska kava* (v SSKJ 2 a) »izhodišče, izvor«, b) »pripadnost, okolje«.

³⁴ V SS 1976, 489, ustreza temu pomenu pri prislovnem določilu kraja skupina, ki zaznamuje »izhodišče glagolskega dejanja«.

³⁵ V SSKJ II, 82, je izražanje časovnosti pri predlogu *iz* prikazano v 5. pomenu, npr. *spomini iz mladosti*. Zaradi enake pretvorbene možnosti, kot jo imajo krajevni izvorni pridevniki, bi bila v SSKJ ustrežnejša predstavitev obeh v okviru istega pomena, morda ločeno s črkovnimi znamenji. — V SS 1976, 351, sta pomena, ki izražata krajevnost oziroma časovnost obravnavana ločeno, tj. kot »zveze, ki izražajo kraj« oziroma »čas«, npr. *od kod nese* — *iz mesta, z njibe... od kdaj je* — *z mladega, od srede 19. stol., izza kongresa*.

³⁶ V SS 1976, 148, se taki primeri navajajo v skupini pridevnikov, ki izražajo »povezanost« s čim, npr. *avgustovski, antičen*, niso pa v posebni skupini (149).

1.3.4 Vrstni *videzni* Prid (Vv) so četrta velika skupina v levem prilastku s podskupinama: IV = 10 — 12: *plastično večdelno tribunsko igrišče* ← *igrišče s tribunami sestavljeno iz več delov narejeno iz plastike*. Povezuje jih objektivno preverljivo opisovanje videza oziroma sestava tega, kar poimenuje jedro.

1.3.4.1 Vrstni *spremljeni* Prid (Vsp) so na desetem mestu v levem prilastku. Nastali so iz predložnega orodnika,³⁷ ta pa iz oziralnega odvisnika: *hudourniška pokrajina* ← *pokrajina s hudourniki* ← *pokrajina, kjer / na kateri so hudourniki*; *briljantni prstan* ← *prstan z briljantom* ← *prstan, na katerem je briljant*; *mlečni riž* ← *riž z mlekom* ← *riž, v katerem je mleko*; *naglasno mesto* ← *mesto z naglasom* ← *mesto, na katerem je naglas*; tako še: *industrijsko področje*, *acetilenski gorilnik*, *bencinski kuhalnik*, *električni aparat*. Vprašalnica po pretvorbi je s čim.

1.3.4.2 *Sestavno-snovni* Prid imajo podstavo v predložnem rodilniku, ki izraža določitev glede na snov, sestav tega, kar poimenuje jedro. Vprašalnica za podstavo je iz koga, česa je kaj.³⁸

³⁷ Ta tip orodnika izraža pomen skupnosti, ki je v SS 1976 izkazan v okviru rabe predloga *z/s*, zlasti z zadnjim primerom — *mati z otrokom* (358); s stališča določanja stavčnih členov (manj s stališča pomena) je ta orodnik pretvorljiv v priredno zvezo, npr. *mati in otrok* — v SS 1976 je ta pretvorba obravnavana v poglavju o osebk, 477.

³⁸ V SSKJ II, 82, ima predlog *iz* ta pomen pod 6 za a) pred poševno črto, npr. (*kipec*) *iz bron*, (*zid*) *iz (rezanega) kamna* ipd., in za b) *priprava iz več delov*. — SS 1976, 150, navaja za snovne pridevnike priponska obrazila *-én*, *-an*, *-in*, *-nat*, *-ast*, *-ov*, *-ev*.

1.3.4.2.1 Vrstni sestavni Prid (Vs) so na enajstem mestu v levem prilastku (11); podstavni predložni rodilnik imenuje sestavne člene in je lahko samo množinski, podstava predl. rod. je deležniški polstavek ali prilastkov odvisnik. Priponska obrazila so največkrat *-én, -an, -ski, -ški, -ji*, lahko pa tudi *-ov, -ev, -in* idr.: *atletski klub* ← *klub iz atletov* ← *klub, sestavljen iz atletov* ← *klub, ki ga sestavljajo atleti*; *generalski zbor* ← *zbor iz generalov* ← *zbor, sestavljen iz generalov* ← *zbor, ki ga sestavljajo generali*; tako še: *delavska množica, gasilska četa, gosposka družba, slovenski narod, igralski ansambel, kmečko okolje, meščanska družina, delavski rod, moško pokolenje, ekipno tekmovanje, imenski seznam, citronski nasad, besedni red, kristalni skupek, aldehidna skupina*.

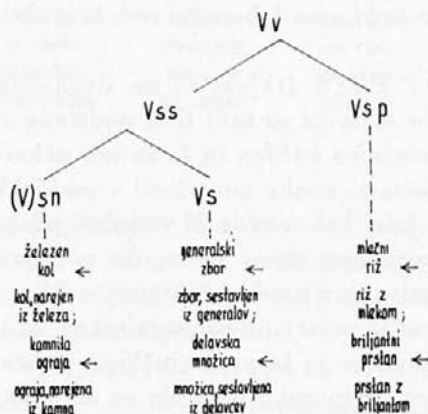
1.3.4.2.2 Snovni Prid [(V)sn] so na dvanajstem mestu v levem prilastku (12). Kakor sestavni so tudi ti iz podstave s predlogom *iz*. Ker odgovarjajo na vprašalnico *kakšen* in še zaradi nekaterih drugih lastnosti (delno ločijo določnost, enako mogoči so v vseh skladijskih vlogah), so načelno uvrščeni med kakovostne. Z vrstnimi jih povezuje poleg pretvorbe predvsem nestopnjevalnost in to, da nimajo desnih določil, ne dajo pa se tudi stopnjevati s prislovi.³⁹ V pretvorbi se od sestavnih ločijo po tem, da so tvorjeni iz neštevnih samostalnikov, ki izražajo snov. Podstava snovnih pridevnikov je iz pridevniškega polstavka s pridevniško besedo stanja *narejen*. Priponska obrazila so različna, npr. *-en, an, -ov, -ev, -in, -at, -ast, -ski, -ški, -ji*:⁴⁰ *lesen strop* ← *strop iz lesa* ← *strop, narejen iz lesa*; *kovinski predmet* ← *predmet iz kovine* ← *predmet, narejen iz kovine*; tako še: *cukren izdelek, maslena kroglica, dratena ograja, gumeni/gumijast izdelek, brončena, bakrena posoda, jeklena vzmet, svilen pregrinjalo, svinčena krogla; železna priprava, bombažno blago, marmeladni nadev, medena kaplja, damastna posteljnina, koralni otok, asfaltni sloj, jagodni sok, bučno olje, lesni pepel; jagodov sladoled, čebulna/čebulova omaka, kokosova moka, kostanjev med, krompirjevi cmoki, limonov/limonin sok, cimetov keks, figovo žganje, hrastova deska, kromov prašek, kremenov pesek, bakrova/bakrena ruda, cinkova ploče*.

³⁹ Natančnejša utemeljitev uvrstitve snovnih pridevnikov med kakovostne je podana v prvi razpravi iz op. 3, 263–264; Grammatika sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka, Moskva 1970, 307, jih obravnava kot podskupino med odnosnimi pridevniki, ki ustrezajo našim pridevnikom z obravnavano pretvorbno možnostjo; S. Babić, STP, 80, navaja poleg opisnih in svojilnih pridevnikov tudi snovne, ki se mu po slovničnih lastnostih, na osnovi cit. ruske slovnice, zdijo bližji odnosnim kot kakovostnim.

⁴⁰ Priponska obrazila za snov so po SS 1956, 128, 129, *-ov, -ev, -en, -an*; SS 1976, 150, ima še *-in, -nat, -ast*, npr. *lesén, jabolčen, bananin, slamnat, bronast, ogljikov, borovničev*.

vina; moknata jed, ilnata/ilovnata koča, kamnita ograja; flanelasta/flanelna srajca, cipresast/cipresni les; betonski steber; gobja jed.

Pridevniki iz poimenovanja rastlin imajo podstavni rodilnik v množini, ta pa se da razviti še z glagolom narediti: *borovničje vino* ← *vino* iz *borovnic* ← *vino*, narejeno iz *borovnic* ← *vino*, ki ga naredijo *borovnice*; tako še: *citronski sok, gobja jed, kokošja juha*. Primeri z večkratnim pretvarjanjem: *kozje usnje* ← *usnje* iz *kozje kože* ← *usnje*, narejeno iz *kože* (od) *koze* ← *usnje*, narejeno iz *kože*, ki jo ima *koza*; tako še: *lisičje krzno, soboljin plašč, kačje usnje* ipd.

1.3.5 Vrstni izprisllovni Prid₂ (Vizp₂) imajo samostojno mesto v levem prilastku, in sicer pred kakovostnimi pomenskimi skupinami: VII = 15–16: *prejšnje zgornje igrišče* ← *igrišče zgoraj od prej*. So iz prislova ali prislovne zveze.⁴¹

1.3.5.1 Krajevni Prid (Vizpk₂) so na petnajstem mestu v levem prilastku (15). Tako kot vrstni izprisllovni Prid₁ imajo podstavo v prislovu: *bližnji predmet* ← *predmet blizu* ← *predmet, ki je blizu*; *dolnja soba* ← *soba doli* ← *soba, ki je doli*; tako še: *gornji stanovalci, nasprotni breg*. Vprašalnica po podstavi je *kateri*, v stavčni zvezi *kje*.

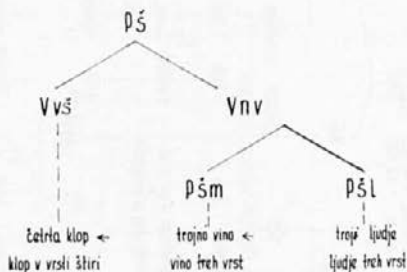
1.3.5.2 Časovni Prid (Vizpč₂) so na šestnajstem mestu v levem prilastku (16). So iz časovnega prislovnega prilastka: *lanski dohodek* ← *dohodek lani* ← *dohodek od lani* ← *dohodek, ki je od lani*; tako še: *hkratni prihod, prejšnji denar*. Vprašalnica po pretvorbi je *kdaj* oziroma *od kdaj*, če gre za časovno izvirnost.

⁴¹ Skupaj obravnavani v SS 1976, 154, kot pridevniki iz prislovov in členkov: *zastonjski, letošnji, gorenji*.

1.3.6 Vrstni vrstilni⁴² Prid (Vvš) so na osemnajstem mestu v levem prilastku: VIII = 18: *tretje igrišče* ← *igrišče na mestu tri* ← *igrišče (po vrsti) na mestu (številka) tri*; *četrti klop* ← *klop v vrsti (številka) štiri* itd. Vprašalnica po pretvorbi je *na kolikem mestu, v koliki vrsti*.

1.4 Količinski Prid (Pš) spadajo v skupino količinske pridevniške besede, zaznamujejo pa ločilnost ali množilnost. V levem prilastku so alternativni — eni ali drugi so na sedemnajstem mestu: VIII = 17/17': (*tretje*) *dvoje/dvojno igrišče* ← *igrišče dveh vrst*.⁴³ Podstava izraža pomen teh števniskih pridevnikov. Vprašalnica po pretvorbi je *kolikih vrst* (za predstavljeni pomen).⁴⁴

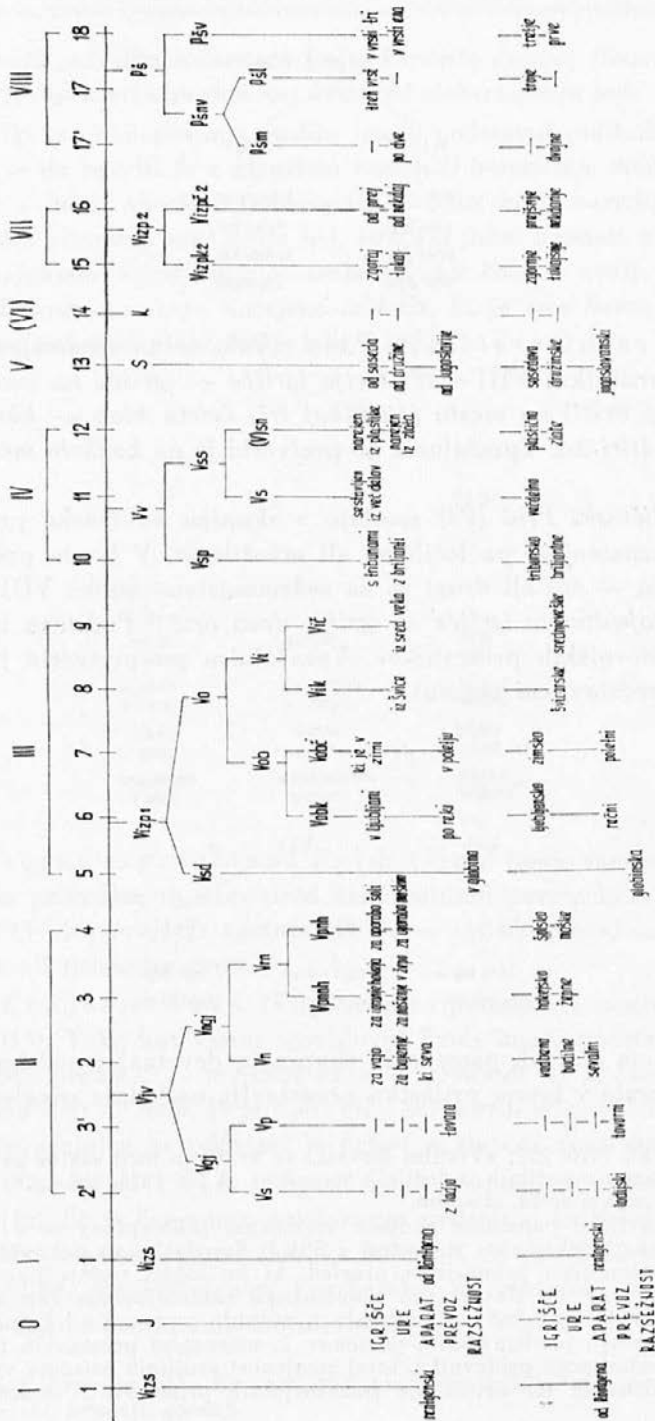

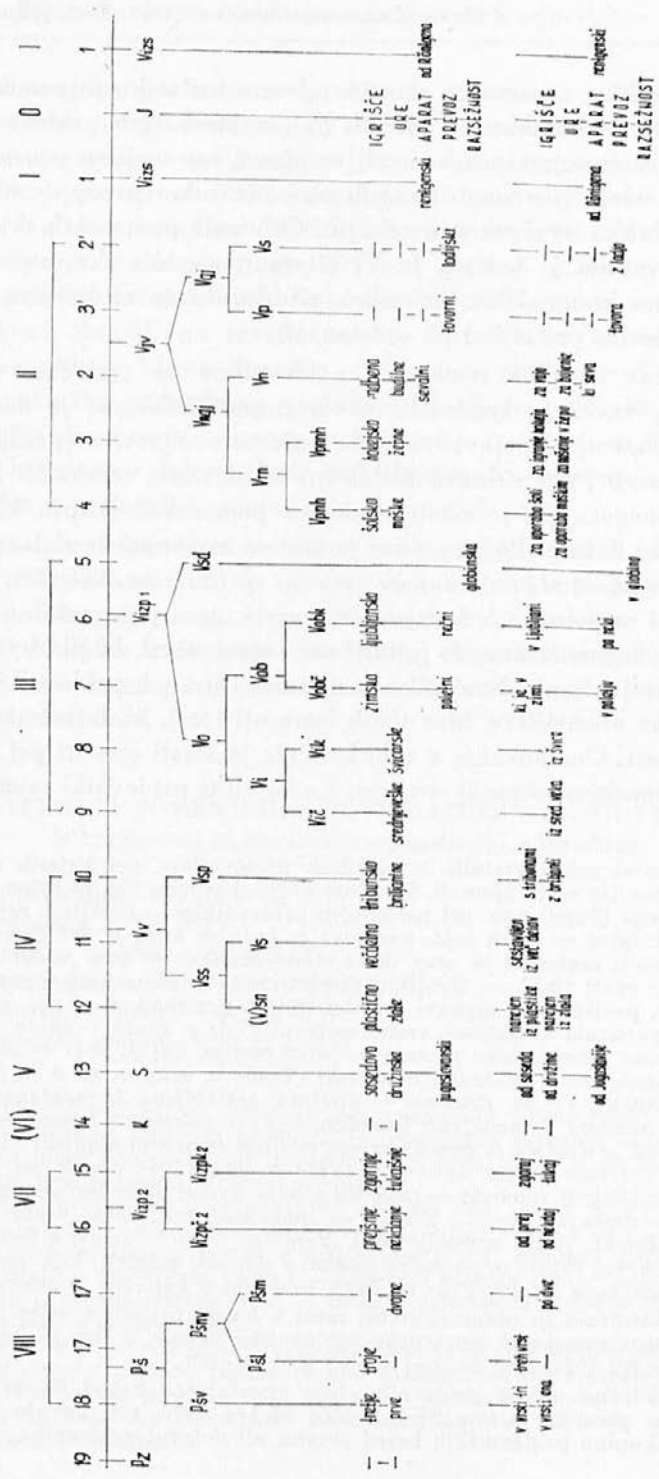
Vseh osem glavnih pomenskih skupin in devetnajst podskupin nam glede na mesta v levem prilastku predstavlja naslednja preglednica.

⁴² Prim. SS 1976, 255: »Vrstilni števniki se uvrščajo med vrstne pridevnike.«

⁴³ O pomenu množilnih in ločilnih števnikov gl. SS 1976, 269—270. Že v SKJ 2, 160, pretvorba z *vrsta*, *skupina*.

⁴⁴ Predstavljene pomenske skupine razmernih pridevnikov se v precejšnji meri ujemajo z praktičnimi rešitvami v SSKJ. Seveda bo za dokončno mnenje potreben sistematičen primerjalni pregled, ki bo lahko zadovoljivo uveljavil pretvorbo kot metodo slovanskega pomenskega razčlenjevanja razmernih pridevnikov. Kritični pregled bo pokazal: 1. stopnjo pomenske izčrpnosti posameznih v slovarju predstavljenih pomenov, 2. ustreznost pomenskih razmejitev v okviru posameznega pridevnika, torej strnjenost svojilnih oziroma vrstnih pomenskih podskupin ter nemešanje ponazarjalnih primerov, 3. zadostnost ponazoril.

Razporeditev pomenskih skupin v levem prilastku je pomensko razločevalna:⁴⁵ vsaka skupina vrstnih (V) in števniskih pridevnikov (Pš) ima svoje samostojno in nezamenljivo mesto, vse svojilne pomenske pre tvorbe pa imajo eno samo trinajsto mesto (13), ker je svojilnost v levem prilastku lahko izražena samo enkrat. Osnovnih pomenskih skupin vrstnih pridevnikov je šest — I—VI (šesta pomenska skupina vključuje tudi ločilne in množilne števnike), podskupin (z alternativnimi možnostmi v levem prilastku) pa sedemnajst.

2 Nobena skupina razmernih pridevnikov ne razločuje oblikovne določnosti, vsaka je končniško nevariantna. Določnost je namreč pomensko-skladenjski pojav, vezan na možnost uveljavitve vprašalnic *kakšen* — *kateri*. Prva zahteva nedoločno obliko in s tem ničti končniški morfem, mogoča pa je samo v okviru pomenskih skupin kakovostne pridevniške besede. Pod znanimi pogoji se zamenjuje z določno obliko, ki ima končnico *-i*, in tedaj ji ustreza vprašalnica *kateri*.⁴⁶ Razmerni pridevniki so določni že kot posebna vrsta, zato je vprašalnica *kakšen* zanje seveda neustrezna; to je tudi eno izmed meril, ki jih definira. Morebitno uveljavljanje končniške variantnosti pri teh pridevniki je brez skladenjske utemeljitve, brez tistih lastnosti torej, ki definirajo oblikovno določnost. Omahovanje v rabi končnic je zlasti opaziti pri pridevniki s priponskimi obrazili *-en*, *-ən*. Kadar so ti pridevniki razmerni, t. j.

Oglejmo si nekaj vrstnih in svojilnih pridevnikov, pri katerih se naša in slovarska analiza nista ujemali. Sestavno svojilni pomen (Ss) ni ločen od dejanjsko svojilnega (Snpd) npr. pri naslednjih pridevniki — *lisičji*: *l. rep* ← *rep je del lisice*, *l. lajež* ← *lisica laja*; *gamsov*: *g. koža* ← *koža je del gamsa*, *g. skok* ← *gams skoči*; *materin*: *m. srce* (brez stilne oznake) ← *srce je del matere*, *m. ljubezen* ← *mati ljubi*. — Svojilne pomenske skupine so pomešane tudi med vrstne, npr. *partizanski*, nepravi svojilni (Snp): *p. napad*, *p. akcija* ← *partizani napadejo*, *partizani so aktivni*, vrstni sestavni (Vs): *p. enote* ← *enote*, *sestavljene iz partizanov*; *pevski*, Snp: *p. vaja* ← *pevci vadijo*, Vs: *p. zbor* ← *zbor*, *sestavljen iz pevcev*, vrstni posredno namenski (Vpn): *p. soba* ← *soba za (vajo) pevecem*; *meščanski*, Vs: *m. družina* ← *družina*, *sestavljena iz meščanov*, Snp: *m. napade* ← *meščani so napajeni*; *beseden*, Snp: *b. pomen* ← *beseda pomeni*, Vs: *b. red* ← *red*, *sestavljen iz besed*; *bojen*, svojilni razmerni stanjski (Srs): *b. črta* ← *boj je načrtan*, vrstni namenski (Vn): *b. posvet* ← *posvet za boj*, vrstni okoliščinski (Vo): *b. tovariša* ← *tovariša v boju*, vrstni posredno namenski (Vpn): *b. vrsta* ← *vrsta za boj*. — Včasih so pomešane tudi same vrstne pomenske skupine: *plinski*, vrstni spremeljevalni (Vsp): *p. zmes* ← *zmes*, *v kateri je plin*, vrstni sredstveni (Vsr): *p. pogon* ← *pogon*, *s plinom*; *mlečen*, Vsn: *m. izdelek* ← *izdelek*, *narejen iz mleka*, Vsp: *m. kruh* ← *kruh*, *v katerem je mleko* itd.

⁴⁵ Samostojnost in nezamenljivost mest v levem prilastku velja tudi za kakovostne nezaimenske in zaimenske pridevniške besede, o tem gl. razpravi, cit. v op. 3, ter SS 1976, 466; že prej v SKJ 4, 1970, 175.

⁴⁶ Za določno obliko pridevnika ima vprašalnico *kateri* SS 1956, 118. — Tudi v tem pomenu jo ima SKJ 1, 196; SKJ 4, 1970, 175, navaja kot zadnjo objedno skupino pridevniških besed »vrstni ali določni pridevniki«.

vrstni ali svojilni, jim ustreza vprašalnica *kateri* oziroma *čigav*, v primeru vrstnosti imajo končnico *-i*, seveda v vseh skladenjskih vlogah, v primeru svojilnosti pa končnico *-ø*: *briljantni prstan* — *prstan je briljantni* — *prstan sem našel briljantni*; *dovršni glagol* — *glagol je dovršni* — *glagol je napisal dovršni*; *strojni inženir* — *inženir je strojni* — *inženirja je srečal strojnega*; *državen gozd* — *gozd je državen* — *gozd je posekal državen*⁴⁷ itd. Kakovostnim pridevnikom z omenjenimi priponskimi obrazili pa seveda ustreza vprašalnica *kakšen* in ničta končniška oblika, ki pa dopušča uveljavitev oblikovne določnosti in s tem končniško variantnost v obsamostalniškem položaju: *briljanten uspeh/briljantni uspeh* — *uspeh je briljanten* — *uspeh so doživeli briljanten*; *kriminalen delavec (zelo slab)/kriminalni delavec* — *delavec je kriminalen* — *delavec je postal kriminalen* ipd.

Uveljavitev končniške enotnosti v okviru pomenskih skupin razmernih pridevnikov, tudi v okviru vseh treh skladenjskih vlog teh pridevnikov, bi pripomogla k jasnejši razmejitvi kakovostne in razmerne pomenske skupine z jasnejšo določitvijo vloge končniških morfemov, kategorija določnosti pa bi postala pomensko razločevalna lastnost kakovostnih pridevnikov.

PREGLEDNICA POMENSKIH SKUPIN RAZMERNIH PRIDEVNIKOV

(s krajšavami in številčno razporeditvijo v besedilu)

1 Svojilni pridevnik — S (1.2)

1.1 Pravi svojilni — Sp (1.2.1)

1.1.1 Lastninsko svojilni — Sl (1.2.1.1)

1.1.2 Nelastninsko svojilni — Snl (1.2.1.2)

1.1.2.1 Sestavno svojilni — Ss (1.2.1.2.1)

1.1.2.2 Razmerno svojilni — Sr (1.2.1.2.2)

⁴⁷ Ločitev svojilnosti in vrstnosti pri razmernih pridevniki na *-en*, *-an* v obsamostalniškem položaju predlaga J. Toporišič v razpravi iz op. 8: svojilnost izraža ničta končnica, npr. *travnik je cerkven*, *gozd je državen*, vrstnost pa i-jevska, npr. *cerkveni*, *državni* (strošek).

Razmerni pridevniki s priponskimi obrazili *-en*, *-an* v SSKJ niso vedno končniško pravilni. Samo nekaj primerov neskladja: v SSKJ imajo ničto končnico *briljanten prstan* — *prstan z briljantom* (Vsp); *družben pojav* — *pojav v družbi* (Vobk); *kolektiven odstop* — *kolektiv odstopi* (Snp); *miseln napor* — *napor misli* (Vp); *dialektičen izraz* — *izraz v dialektu/iz dialekta* (Vo), *državen narod* — *narod z državo* (Vsp).

Končnica *-ø* je seveda upravičena, če vrstni pridevnik preide med kakovostne — med drugim postane namreč v tem primeru sposoben izražati oblikovno določnost. Pri takem prehodu dobi variantno končniško možnost tudi prvotno svojilna ničta končnica (konverzni kakovostni na *-ski*, *-ški*, *-ji*, *-ov*, *-ev*, *-in*, nimajo nikoli te možnosti).

- 1.1.2.2.1 Razmerno dejanjski — Srd (1.2.1.2.2.1)
- 1.1.2.2.2 Razmerno stanjski — Srs (1.2.1.2.2.2)
- 1.2 Nepravi svojilni — Snp (1.2.2)
- 1.2.1 Nepravi svojilni dejanjski — Snpd (1.2.2.1)
- 1.2.2 Nepravi svojilni stanjski — Snps (1.2.2.2)
- 2 Vrstni pridevnik — V (1.3)
- 2.1 Vrstni izsvojlilni — Vzs (1.3.1)
- 2.1.1 Vrstni izimenski — (1.3.1.1)
- 2.1.2 Vrstni splošni izsvojlilni — (1.3.1.2)
- 2.2 Vrstni jedrno variantni — Vjv (1.3.2)
- 2.2.1 Vrstni neglagolniškojedralni — Vngj (1.3.2.1)
- 2.2.1.1 Vrstni namembni — Vn (1.3.2.1.1)
- 2.2.1.2 Vrstni posredno namembni — Vpn (1.3.2.1.2)
- 2.2.1.2.1 Vrstni posredno namembni nehomonimni — Vpnnh (1.3.2.1.2.1)
- 2.2.1.2.2 Vrstni posredno namembni homonimni — Vpnh (1.3.2.1.2.2)
- 2.2.2 Vrstni glagolniškojedralni — Vgj (1.3.2.2)
- 2.2.2.1 Vrstni sredstveni — Vs (1.3.2.2.1)
- 2.2.2.2 Vrstni predmetni — Vp (1.3.2.2.2)
- 2.3 Vrstni izprislovni₁ — Vizp₁ (1.3.3)
- 2.3.1 Vrstni smeri delovanja — Vsd (1.3.3.1)
- 2.3.2 Vrstni okoliščin — Vo (1.3.3.2)
- 2.3.2.1 Vrstni nahajanja, obstajanja — Vob (1.3.3.2.1)
- 2.3.2.1.1 Vrstni krajevni nahajanja, obstajanja — Vobk (1.3.3.2.1.1)
- 2.3.2.1.2 Vrstni časovni nahajanja, obstajanja — Vobč (1.3.3.2.1.2)
- 2.3.2.2 Vrstni izhodiščni — Vi (1.3.3.2.2)
- 2.3.2.2.1 Vrstni krajevni izhodiščni — Vik (1.3.3.2.2.1)
- 2.3.2.2.2 Vrstni časovni izhodiščni — Vič (1.3.3.2.2.2)
- 2.4 Vrstni videzni — Vv (1.3.4)
- 2.4.1 Vrstni spremstveni — Vsp (1.3.4.1)
- 2.4.2 Sestavno-snovni — (1.3.4.2)
- 2.4.2.1 Vrstni sestavni — Vs (1.3.4.2.1)
- 2.4.2.2 Snovni — (V)sn (1.3.4.2.2)
- 2.5 Vrstni izprislovni₂ — Vizp₂ (1.3.5)
- 2.5.1 Krajevni — Vizpk₂ (1.3.5.1)
- 2.5.2 Časovni — Vizpč₂ (1.3.5.2)
- 2.6 Vrstni vrstilni — Vvš/Pšv (1.3.6)

3 Količinska pridevniška beseda (Pridevniški števniki) — Pš (1.4)

SUMMARY

In the smallest possible noun phrase with a premodifier, the nonqualitative derived adjectives are all formed from the semantically correspondent non-adjectival postmodifiers (*lesena skleda* = *skleda iz lesa*). The last semantically relevant back-transformation (*skleda, narejena iz lesa*) evinces the clear semantic relation between the headword and the motivating word. The semantic systematization of such derivatives is essentially the list of their transformationally displayed semantic relations — hence the name relational adjectives; their having a defined and permanent slot in the premodifier constitutes them an independent semantic set. They are further defined by the phrase paradigm, lack of syntactic definiteness, resistance to comparison and inadequateness of the question word *kakšen*.

Possessive adjectives have a uniform base in the possessive genitive and a fixed single slot in the premodifier (they can be substituted by personal-possessive adjectival pronouns); their question word is *čigav*. Their further semantic division depends on the meaning of the head noun: possessive adjectives proper are found next to nongerundial nouns, and other possessives only next to deverbative or deadjectival nouns. Two different meanings of the verb *imeti*, which appears in the predicate in the deep transformation of some possessive adjectives, distinguish possessional possessives from componential possessives. Relational possessives are defined by an alternative transformational possibility into the possessive dative and by the meaning of the headword, which can only denote the agent. Possessives other than possessives proper are divided into action possessives and state possessives, with regard to whether the verb *imeti* can or cannot appear in the semantically relevant transformation.

Classifying adjectives have, in contrast to possessive ones, a different transformation, a permanent slot in the premodifier, and a different question word in their sentence base. Their distribution in the premodifier depends on the meaning of the head noun (e.g. classifying variant-head adjectives next to a gerundial or nongerundial head); this semantic set is defined also by the part of speech to which the base belongs (e.g. classifying directly intentional adjectives — deverbative) and by the transformationally displayed syntactic function (e.g. classifying de-adverbial adjectives type one — from adverbial adjuncts).

The distribution in the premodifier:

Next to the headword are the semantic sets that indicate the function of what is denoted by the nongerundial head noun: II = 2-4 — (*ljubljsko*) *šolsko hokejsko vadbeno igrišče* ← *igrišče za vajo za igranje hokeja za uporabo šoli (v Ljubljani)*; next to the gerundial headword are the two semantic sets that indicate the means by which the verbal action is made possible and the goal of the verbal action: II = 2'-3' — (*rečni*) *tovorni ladijski prevoz* ← *prevoz z ladjo tovara (po reki)*. The slot more to the left is reserved for the spatial and temporal definition of the noun: III = 5-9 — (*tribunsko*) *lanskoletno »švicarsko« zimsko ljubljansko igrišče* ← *igrišče v Ljubljani v zimi »iz Švice« (s tribunami)*; it is followed by the slot for the description of what is named by the head, with regard to the character, composition, and material: IV =

= 10-12: *plastično večdelno tribunsko igrišče* ← *igrišče s tribunami sestavljeno iz več delov narejeno iz plastike*. These are usually followed by the possessive modification of the headword: V = 13 — *(zgornje) sosedovo igrišče* ← *igrišče (od) sosedu (zgoraj)*. The set of classifying deadverbial adjectives type two is, due to their meaning, possibly closer to the pronominal semantic sets, therefore it comes after the qualitative adjectives (VI): VII = 15-16 — *prejšnje zgornje igrišče* ← *igrišče zgoraj od prej*; the extreme left slot is filled by quantitative or ordinal collective adjectives: VIII = 17/17' — *dvoje/dvojno igrišče* ← *igrišče dveh prst*, VIII = 18: *tretje igrišče* ← *igrišče na mestu tri*.

This analysis of relational adjectives is in agreement with some definitions of the adjectives in the *Slovar slovenskega knjižnega jezika*; as a method of semantic analysis it can, at least to a point, open a possibility of formalized work by lexicographers.